علل عدم اجرای صحیح عقد مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم در بانکداری بدون ربا و راهکارهای تصحیح آن

سید اسدالله حسینی[1]

دریافت: ۱۴۰۱/۲/۱۴

پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۲۱

چکیده

از مهم‌ترین عملیات بانکی، جذب انواع سپرده‌ها و تخصیص‌آن جهت تأمین نیازهای مالی انواع فعالیت‌های اقتصادی است. بانک به‌عنوان واسطه بین سپرده‌گذاران و متقاضیان تسهیلات با انجام عملیات اعتباری خود، سبب انتقال منابع از اشخاصی‌که مستقیماً توانایی انجام شرکت در فعالیت‌های اقتصادی را ندارند به افرادی که نیازمند سرمایه هستند، می‌شود. نتیجه‌ی چنین عملیاتی، افزایش تولید، ایجاد اشتغال، ازدیاد کالا و خدمات و کاهش قیمت خواهد بود. هدف از این پژوهش، بررسی مشکلات موجود در نحوه‌ی اجرای صحیح عقود مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم در سیستم بانکداری ایران است.

در سیستم بانکداری جمهوری اسلامی ایران برای تخصیص و تجهیز منابع از سه روش عقود مشارکتی، عقود مبادله‌ای و سرمایه‌گذاری مستقیم استفاده می‌شود. در این تحقیق، عقود مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مورد بررسی و ارزیابی قرارگرفته است؛ عقد مشارکت حقوقی وسرمایه‌گذاری مستقیم در مقام تئوری، چون بر اساس مبانی فقهی شکل گرفته، کمتر دچار مشکل است؛ لکن آن‌چه به‌عنوان یک معضل در سیستم بانکداری ایران می‌توان از آن نام برد، نحوه اجرایی کردن قوانین در بانکداری بدون ربا است.

کلیدواژه‌گان: بانک، عقد مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم، بانکداری بدون ربا

---

۱. دانش‌پژوه دکتری اقتصاد جامعه المصطفی العالمیه. Asadallahhoseini۲@gmail.com

مقدمه

در اقتصاد اسلامی که بنای آن بر سرمایه‌گذاری، تأمین مالی مستقیم و حذف واسطه‌گری است قراردادهای متعددی وجود دارد که زمینه مناسبی را فراهم می‌کند. از مهم‌ترین آن عقد مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم است.

شرکت از معدود عقودی است که از توانایی کم‌نظیری دربُعد اقتصاد خرد وکلان برخوردار است. اهمیت آن در اقتصاد خرد وقتی روشن می‌شود که صاحبان سرمایه به تنهایی قادر به ایجاد بنگاه تولیدی نباشند و درچارچوب عقد مشارکت سرمایه مشترک تشکیل داده و به‌هدف مورد نظرکه همان به‌دست‌آوردن سود باشد دست‌پیداکنند. در بخش اقتصاد کلان نیز از این عقد جهت تأمین منابع طرح‌های بزرگ و زیربنایی که نیازمند سرمایه‌های کلان هستند می‌توان استفاده کرد.

عقد مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم درتمامی بخش‌های اقتصادی اعم از صنعت، معدن، کشاورزی، دامپروری، ساختمان‌سازی، بازرگانی و خدماتی کاربرد دارد.

پیشینه تحقیق

درخصوص عقود اسلامی از جمله؛ (عقد مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم) در بانکداری اسلامی مقالات و کتابهای زیادی نوشته شده است. که؛ نویسندگان هریک بنا به نوع دغدغه‌ی که داشته‌اند، نسبت به این مسائل پرداخته اند. بعضی به بیان کاستی‌های قانونی دراجرایی کردن عقد مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم در نظام بانکداری اسلامی؛ برخی نیز به بیان کاستی‌های موجود در بانکداری اسلامی از جهت عدم آشنایی صحیح کارمندان بانک نسبت به عقود مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم، برخی هم به بیان کاستی‌ها که منجر به صوری شدن عقد می‌شود. بعضی به مشکل عدم نظارت شرعی در اجرایی شدن عقود مشارکتی و برخی نیز انعطاف ناپذیری نظام حسابداری رایج به‌عنوان یک مشکل در اجرایی کردن عقد مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مسقتیم مطرح نموده اند.

به عنوان نمونه، دانشمندان اسلامی با بررسی الگوی بانکداری اسلامی که از طریق نظام مشارکت در سود و زیان تأمین مالی می‌کنند، پیشنهادهای ارائه نموده‌اند که به برخی

از آن‌ها اشاره می‌شود :

محسن‌خان درکتاب «مطالعات نظری دربانکداری ومالیه اسلامی» می‌نویسد: «بانکداری اسلامی، برای دریافت سپرده‌ها از دو طریق اقدام نماید. یک باجه سپرده‌های دیداری را فقط به عهده بگیرند که در این روش برای این سپرده‌ها هیچ بهره‌ی از ناحیه بانک پرداخت نمی‌گردد؛ این‌گونه سپرده‌ها دارای ذخیره قانونی صددرصد است. از ویژگی‌های این سپرده این است که امکان خلق پول در آن وجود ندارد و به‌جهت عدم بازدهی این سپرده‌ها بانک‌ها می‌توانند در قبال حفظ و نگهداری سپرده‌ها و ارائه خدمات، کارمزد متناسب دریافت نمایند.

محقق‌نیا درکتاب «ساختار بانکداری اسلامی و ارائه الگویی برای بانکداری اسلامی در ایران» الگوی تفکیک را پیشنهاد می‌کند؛ به این معنا که بین دو وظیفه سپرده‌پذیری و وام‌دهی بانک‌ها قطع ارتباط شود. بانک‌ها در ازای اعطای تسهیلات در سپرده‌های جاری و دیداری هیچ‌گونه سودی دریافت نکنند و منابع لازم برای اعطای تسهیلات از روش‌های دیگر تأمین گردد (محقق نیا، ۱۳۹۲: ۲۰۵)

داوودی و محقق‌نیا در مقاله «بانکداری محدود، جستارهای اقتصادی» ایده بانکداری محدود درنظام بانکداری اسلامی مطرح می‌کنند؛ این ایده دربحث قرض‌الحسنه اسلامی کاربرد دارد. در این روش وجوه به‌دست آمده از سپرده‌های جاری به تأمین مالی قرض‌الحسنه به نیازمندان اختصاص پیدا می‌کند. حکومت اسلامی از منافعی که از ناحیه نهادینه‌سازی قرض‌الحسنه در جامعه عایدش می‌شود، بخشی ازهزینه‌های بیمه‌ی سپرده‌ها را بپذیرد (داوودی، ۱۳۸۸: ۱۱۱).

در قانون بانکداری بدون ربا، شیوه اعطای تسهیلات در چاچوب عقود بانکی با توجه به ماهیت‌شان به چهاردسته کلی قابل دسته‌بندی است: عقود مشارکتی، عقود مبادله‌ای، عقود با بازدهی متغیر، عقود با بازدهی ثابت و قرض الحسنه.

نگارنده در این تحقیق درصدد بررسی عقود مشارک حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم است.

مشارکت حقوقی

یکی از عواملی که باعث تشویق افراد به مشارکت می‌شود دسترسی به منابع مالی، تخصص و مهارت کافی است. شرکت چند نفر در فعالیت اقتصادی نتیجه‌ی محسوس‌تر و موفقیت بیشتری نسبت به فعالیت فردی به دنبال دارد. یکی از مواردی که مشارکت جمعی تشکیل می‌دهد و نتیجه مطلوبی را به دنبال خواهد داشت بحث مشارک حقوقی است که در ادامه به طور تفصیلی به آن پرداخته می‌شود.

تعریف

مشارکت حقوقی عبارت است از؛ تأمین بخشی از «سرمایه» شرکت‌های سهامی جدید یا خرید تعدادی از سهام شرکت‌های سهامی موجود توسط بانک. بر اساس قانون بانک‌ها می‌توانند برای ایجاد تسهیلات لازم جهت رشد و گسترش فعالیت بخش‌های مختلف (اعم از تولیدی، صنعتی، کشاورزی، تجاری، معدنی، ساختمان‌سازی و خدماتی) قسمتی از هزینه‌ی مورد نیاز شرکت‌های سهامی فوق را تأمین کنند و در پایان هر دوره مالی همانند سایر سهام‌داران به نسبت معینی در سود شرکت سهیم می‌شوند.

به عبارت دیگر؛ مشارکت حقوقی در چهارچوب تعریف کلی«شراکت» و در آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانک بدون ربا، عبارت است از: تأمین قسمتی از سرمایه شرکت‌های سهامی جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکت‌های سهام موجود». طبق این آیین نامه: مؤسسه اعتباری می‌تواند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش بخش‌های مختلف تولیدی، بازرگانی وخدماتی قسمتی از سرمایه مورد نیاز شرکت‌های سهامی را که برای امور مذکور تشکیل شده یا می‌شوند، تأمین کند.

مؤسسه اعتباری موظف است قبل از مشارکت، وضعیت شرکت‌های سهامی را که سهام آنها موضوع خرید است ویا طرح ارائه شده یا مشارکت را از لحاظ اقتصادی، فنی و مالی بررسی و ارزیابی نمایند، مشارکت هر بانک از محل منابع بانکی و سپرده‌های سرمایه‌گذاری درصورتی مجاز است که نتیجه بررسی وارزیابی، حاکی از پیش‌بینی سود برای مشارکت باشد.(الزامات احیای عقد مشارکت حقوقی راهبردی برای تحقق بانکداری pls در نظام بانکداری بدون ربا/ محمدتقی نظری پور، اکبر کشاورزیان پیوستی).

یکی از ابزارهای مهم شرکت‌های تولیدی، خدماتی و بازرگانی جهت تأمین هزینه‌های بلندمدت، مشارکت حقوقی است. هدف اصلی مشارکت حقوقی، ایجاد و تأسیس واحدهای جدید یا توسعه و تکمیل واحدهای موجود است که در نتیجه توسعه‌ی اقتصادی کشور را به دنبال خواهد داشت(موسویان، بیتا: ۵۴۳).

بانک‌ها موظف‌اند قبل از انعقاد عقد مشارکت وضعیت شرکت‌های سهامی که سهام آن‌ها موضوع خریداست و همچنین طرح‌های ارائه شده توسط این شرکت‌ها جهت مشارکت رااز نظر فنی، مالی و اقتصادی به‌خوبی مورد ارزیابی قرار دهد تا از عدم‌ورشکستگی و خسارت آن‌ها اطمینان حاصل نماید.

فرق بین مشاکت حقوقی و مشارکت مدنی

اولین وجه تمایز مشارکت حقوقی با مشارکت مدنی شخصیت حقوقی آن‌هاست؛ بدین معنا که مشارکت حقوقی دارای شخصیت حقوقی بوده و از لحظه ثبت تا مرحله پایانی تابع قانون تجارت است، برعکس مشارکت مدنی که تابع قانون مدنی بوده و فاقد شخصیت حقوقی است.

تفاوت دوم، حیطه‌ی مسئولیت هرکدام از آن‌هاست؛ حیطه مسئولیت مشارکت حقوقی شرکت‌های سهامی عام بوده و مسئولیت سهامداران محدود به مقرراتی است که از ناحیه‌ی شرکت‌های سهامی تعیین شده، اما مسئولیت در مشارکت مدنی نسبت به اجرایی کردن عملیات و سرمایه‌گذاری‌ها برعهده کلیه شرکا است.

فرق سوم در نحوه تأمین سرمایه است؛ در مشارکت حقوقی تأمین سرمایه توسط مؤسسه صورت می‌پذیرد؛ در حالی‌که در مشارکت مدنی سرمایه اعم از نقدی و غیرنقدی توسط شرکا انجام می‌شود. همچنین در مشارکت مدنی سرمایه توسط شرکا به صورت مساوی تأمین می‌شود ولی در مشارکت حقوقی برخلاف مشارکت مدنی سرمایه باید یک مرتبه تأمین شود. نکته‌ی دیگر آن‌که مشارکت حقوقی منحصر در شرکت سهامی است و قادر به خرید سهام سایر شرکت‌ها نخواهد بود.

از دیگر تفاوت‌های عقد مشارکت مدنی با مشارکت حقوقی اهداف هر کدام نسبت به تأمین منابع مالی است. در مشارکت مدنی تأمین منابع مالی جهت تأسیس یا توسعه‌ی امور

تولیدی، بازرگانی و خدماتی است؛ در حالی‌که در مشارکت حقوقی، تأمین مالی جهت تأمین منابع بلندمدت مورد نیاز امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی است.

قانون عملیات بانکی بدون ربا به بانک‌ها اجازه داده است که به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت‌های بخش‌های مختلف تولیدی، بازرگانی و خدماتی، قسمتی از سرمایه مورد نیاز شرکت‌های سهامی که برای امور مذکور تشکیل شده و یا می‌شوند را تأمین نمایند(آیین نامه، ماده۲۳)

بنابراین این بانک‌ها نیز همانند سایر اشخاص حقیقی و حقوقی به خرید و فروش سهام شرکت‌های سهامی عام مبادرت می‌ورزند و از این طریق هم به تأمین مالی شرکت‌ها کمک می‌کنند و هم برای خودشان سود به دست می‌آورند.

شرایط فقهی عقد مشارکت حقوقی

تمام شرایط عامه ازقبیل؛ بلوغ، عقل، اختیار، عدم حجر(خمینی،۱۳۸۵، ص۶۰۹؛ حلّی،۱٤۲۰، ج۳، ص۲٤٤؛ حلّی، ۱٤۱۳، ص۳۳۲؛ شیخ انصاری، ۱٤۳۵، ج۱، ص٤۳۲) قصد، عدم سفاهت،(شریفی اشکوری، ۱۳۸۵: ۱۵۰) منجز بودن مال و موالات بین ایجاب و قبول است ـ در صورتی که عقد با لفظ ایجاد شده باشد ـ و اگر عقد با عملی که دلالت بر موافقت طرفین کند انجام بپذیرد هم کفایت می‌کند.و خصوصیت که در سایر عقود مشارکتی مطرح است در عقد مشارکت حقوقی نیز جریان دارد؛ از جمله آن‌ها رعایت شرایطی است که جهت صحت عقد توسط قانون پیش‌بینی شده است ((خرازی، ۱۳۸٤: ۳۳ و ۳٤).

لوازم اجرایی

یکی از مهم‌ترین عقود مشارکتی در تحقق مشارکت واقعی مشارکت حقوقی است. این عقد بسیاری از موانع و مشکلاتی که سایر عقود در مرحله‌ی اجرایی دارند را ندارد از جمله در ضوابط اجرایی مشارکت حقوقی با سایر عقود مشارکتی در مرحله انعقاد قرار داد، دوره مشارکت و نظارت صحیح بر مصرف تسهیلات اعطایی همانند بررسی طرح بنگاه از لحاظ اقتصادی، فنی، مالی، زمانبندی اجرای طرح که همه نشاندهنده وجه امتیاز این عقد از سایرعقود است (فصلنامه علمی پژوهشی، راهبرد اقتصادی، زمستان ۹۲)

شرایط تأمین مالی به روش مشارکت حقوقی

۱- درصد مشارکت: «میزان مشارکت بانک در هر شرکت سهامی نباید بیش از ٤٩٪ کل سرمایه‌ی شرکت باشد.

۲- میزان خرید سهام شرکت‌ها: هر بانک حق خرید تنها ۲۰٪ درصد کل سهام سهامی جدید را دارد (دستور العمل اجرایی مشارکت حقوقی، ۱۳٦۳، ماده٤).

۳- فروش سهام: بانک‌ها می‌توانند سهام خود را به شرکت‌های سهامی به فروش برسانند .

٤- تأمین مالی بلندمدت: صددرصد سرمایه‌گذاری ثابت برای شرکت‌های موضوع مشارکت باید به صورت منابع مالی بلندمدت تأمین شود(همان).

۵- مجموع سرمایه‌گذاری‌های مؤسسه اعتباری در اشخاص حقوقی خارج از بورس نباید بیشتر از ۵۰٪ درصد سرمایه‌ی پایه‌ی آن مؤسسه اعتباری باشد.

٦- مشارکت حقوقی برای تأمین تسهیلات بلندمدت موردنیاز واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی مورد استفاده قرار می‌گیرد (فصلنامه علمی پژوهشی، راهبرد اقتصادی، ۱۳۹۲، ش۷).

فرایند مشارکت حقوقی

هر طرحی که از ناحیه‌ی مؤسسات اعتباری ارائه می‌شود قبل از انعقاد قرارداد باید این طرح از زاویه‌های مختلف مورد بررسی قرار گیرد که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱- بررسی طرح (بنگاه اقتصادی)

قبل از قبول طرح و مشارکت درآن می‌بایست طرح ازجهت اقتصادی، فنی و مالی مورد بررسی قرار گیرد(شهریاری، ۱۳۹۱: ۳۵).

۲- بررسی اقتصادی

بررسی اقتصادی شامل اثرات کلی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، طرح‌های ملی و عمرانی، همچنین اثرات جنبی آن بر سطح اقتصاد کشورهای منطقه می‌شود. از اهداف اساسی بررسی یک طرح اقتصادی، اثرگذاری آن بر سطح و ایجاد اشتغال، افزایش تولید، ارزآوری، کاهش سطح عمومی قیمت‌ها، ارتقای سطح فرهنگ و بهداشت و به عبارت

مختصر رفاه جامعه است. این بررسی در رابطه با عرضه و تقاضای محصولات داخلی و خارجی می‌باشد.

۳- بررسی فنی

بررسی فنی به موقعیت اجرایی طرح، قانون و مقرارت در اختیار داشتن ابزارآلات و تأسیسات مورد نیاز طرح، وجود زیرساخت مناسب امکانات مربوط به عملیاتی کردن طرح از قبیل جاده، آب، برق، گاز، تلفن و داشتن امتیاز ویژه جهت تشویق سرمایه‌گذاری و بسیاری از عوامل دیگر که به صورت مستقیم یا غیر مستقیم در جهت پویایی طرح دخالت داشته باشد مربوط می‌شود.

٤- بررسی مالی

بررسی مالی مربوط به میزان سرمایه‌ی در گردش، سودآوری طرح، هزینه‌های طرح، برگشت سرمایه، پرداخت‌های مربوط به حقوق، دستمزد، اجاره، بیمه، مالیات و... می‌باشد.

۵- برنامه‌ی زمان‌بندی اجرای طرح

۷- پس از بررسی اقتصادی طرح و دارا بودن جمیع شرایط جهت پذیرش طرح، نوبت تهیه و تنظیم جدول زمان‌بندی پرداخت‌ها برای انجام پروژه و دریافت‌ها پس از بهره‌برداری می‌رسد. علاوه بر تنظیم جدول زمان‌بندی زمان اجرای طرح، نظارت و کنترل حین انجام طرح لازم و ضروری به نظر می‌رسد؛ زیرا در صورت انحراف عملکردی طرح از برنامه‌ی پیش‌بینی شده اقدامات لازم و به موقع برای پیشرفت برنامه صورت گیرد (فصلنامه علمی پژوهشی، راهبرد اقتصادی، ۱۳۹۲، ش۷).

٦- تأسیس شرکت سهامی یا انتقال مالکیت شرکت سهامی

همزمان با تهیه‌ی جدول زمان‌بندی اجرای طرح، بانک و شرکا به دنبال انجام کارهای مقدماتی جهت شروع عملیات طرح میباشند که این مقدمات شامل ثبت شرکت و اخذ مجوزهای لازم از دستگاه‌های مسئول می‌شود. شرکت‌نامه‌ها، نظرات بانک و مقررات اعتباری باید درج شده و رعایت شود و شرکت‌ها باید طبق قانون تجارت و سایر قوانین موجود عمل کنند(همان).

۷- اجرای طرح و نظارت

پس از تصویب طرح، ثبت شرکت و گرفتن مجوزهای مورد نیاز از دستگاه‌های مرتبط، طرح بر اساس مفاد اساسنامه و برنامه‌ی زمانبندی، فعالیت خود را آغاز خواهد نمود. بانک موظف است از ابتدای تأسیس تا راه‌اندازی اجرای طرح، نظارت کامل داشته باشد و هرگونه شرکت فعالی که مشغول فعالیت اقتصادی باشد الزاماً باید طبق قانون تجارت عمل نمایند(همان).

۸- تحقق مشارکت واقعی در عقد مشارکت حقوقی

سایر عقود مشارکتی برخلاف عقد مشارکت حقوقی با موانع و مشکلاتی در زمینه‌ی عدم سازگاری آن‌ها با مسائل شرعی و همچنین تعیین نرخ سود واقعی و نحوه‌ی تقسیم سود بین بانک و مشتری مواجه است؛ درحالی‌که عقد مشارکت حقوقی بسیاری از مشکلات مذکور را ندارد. به‌عنوان مثال در مشارکت مدنی، بانک از همان ابتدا سودی مورد انتظار تعیین می‌کند و در پایان دوره به جهت مشکل تعیین نرخ سود واقعی با همان سود مورد انتظار، اقدام به تسویه حساب مشارکت می‌نماید. عدم توانایی بانک در جهت تعیین نرخ سود واقعی را می‌توان به‌عنوان یک معضل ریشه‌ای برای بانک از جهت شرعی مطرح کرد؛ بدین معنا اگر سود واقعی مشارکت از سود مورد انتظار کمتر باشد بانک بیشتر از سود واقعی اقدام به گرفتن سود کرده است. این اقدام نوعی اکل مال به باطل است و شرعاً حرام می‌باشد. اگر سود واقعی بیشتر از سود مورد انتظار باشد بانک به عنوان وکیل سپرده‌گذار به وظیفه‌ی شرعی و قانونی خود عمل ننموده است و سود کمتری از مشتری اخذ نموده است و این خود نوعی خیانت در امانت به حساب می‌آید؛ اما در عقد مشارکت حقوقی سهم هر کدام مشخص است و در مورد سودآوری طرح مشارکت حسابرسی دقیقی انجام می‌شود و هر کدام از طرفین بر اساس سهم خود سودی بهدست می‌آورند.(همان)

در عقد مشارکت حقوقی کلیه‌ی متغیرهای اقتصادی نظیر تورم، رکود، رونق و کسادی فضای کسب و کار بر میزان سود واقعی و در نتیجه سهم سود بانک تأثیر گذاشته و مشارکت واقعی محقق می‌شود و در رشد و توسعه‌ی اقتصادی کشور مؤثر واقع

می‌شود(همان).

معایب اجرای مشارکت حقوقی در بانک‌ها

بانک مرکزی برای مشارکت حقوقی یکسری معایبی را برشمرده است که برگشت آن‌ها به اصل عقد مشارکت حقوقی نیست؛ بلکه مربوط به مدیریت سهام شرکت‌ها است که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود :

۱- قفل شدن منابع بانک در سهام شرکت‌ها

یکی از ایرادهای مطرح درباره عقد مشارکت حقوقی، مدیریت منابع و مصارف بانک‌ها است. بانک در قالب عقد مشارکت حقوقی مالک سهام شرکت‌ها شده و منابع خود را قفل می‌کنند. معمولاً منابع بانک‌ها در شرکت‌های بزرگ قفل می‌شوند و دلیل قفل شدن آن نیز معوق شدن تسهیلات است(همان).

از دیگر دلایل قفل شدن منابع، ورود وخروج بانک‌ها در قالب عقد مشارکت حقوقی در برخی از صنایع خاص نظیر خودروسازی است که باید در ارزیابی اقتصادی و مالی شرکت‌ها مورد توجه بانک‌ها قرار گیرد .

۲- نقش بانک‌ها در مدیریت شرکت‌ها

از دیگر اشکالات وارده بر عقد مشارکت حقوقی، شرکت‌داری بانک‌ها به‌جای واسطه‌گری است. بانک با خرید سهام شرکت‌ها در تصمیم‌های مدیریتی آن‌ها سهیم شده و این برخلاف ماهیت بانکداری است(همان).

اشکال مطرح شده نه‌تنها به‌عنوان نقطه‌ی ضعف بانکداری محسوب می‌شود، بلکه به دلایل زیر نقطه‌ی مثبتی است:

حضور نماینده بانک در شرکت‌ها و تصمیم‌گیری‌ها سبب می‌شود که این فرد به عنوان نماینده‌ی بانک آشنایی بیشتری با صنعت مربوطه پیدا کند و وضعیت رکود و رونق آن را رصد کرده و در اختیار بانک قرار دهد.

حضور یک نماینده از بانک در تصمیمات شرکت‌ها به معنای درگیر کردن سیستم بانکی نیست، بلکه این حضور باعث رصد نمودن عملیات شرکت‌ها شده و برای تحقق سود و زیان واقعی ضروری است .

۳- مدیریت دولتی شرکت‌ها

برخی حضور بانک در شرکت‌ها را به عنوان نقطه‌ی ضعف و از اشکالات وارده بر عقد مشارکت حقوقی ارزیابی نموده و آن را منافی خصوصی‌سازی می‌دانند(همان).

اشکال فوق را می‌توان این‌گونه پاسخ داد که اولاً طبق دستورالعمل‌های سرمایه‌گذاری، بانک‌ها حق ندارند بیش از ٤٩٪ سهام شرکت‌ها را داشته باشند. ثانیاً با ارائه‌ی راهکاری مناسب می‌توان اشکال را مرتفع ساخت.

٤- محدویت استفاده از مشارکت حقوقی برای بنگاه‌های اقتصادی کوچک

با توجه به ویژگی‌های مشارکت حقوقی، شرکت‌های کوچک نمی‌توانند از این عقد استفاده کنند بلکه می‌توانند برای تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی از سایر عقود استفاده کنند.

مزیت‌های مشارکت حقوقی در بانک‌ها

عقود مشارکتی علیرغم معایبی که برخی برای آن‌ها برشمرده‌اند دارای مزایایی است که در ادامه بیان خواهد شد.

۱- تطابق اجرای عقد مشارکت حقوقی با بانکداری اسلامی

با توجه به ویژگی‌های عقد مشارکت حقوقی، می‌توان به این نتیجه دست یافت که این عقد در مرحله‌ی اجرا در نظام بانکی از کمترین مشکل شرعی در بین سایر عقود ـ حتی عقود مبادله‌ای ـ برخوردار است (همان).

۲- شناسایی دقیق سود و زیان و تقسیم آن

سود در عقد مشارکت حقوقی از طریق معاملات حقیقی در بخش واقعی اقتصاد به‌دست می‌آید و سود و زیان طبق قانون تجارت و حسابرسی‌های رسمی بین صاحبان سهام توزیع می‌شود.

۳- پرداخت مالیات واقعی

شرکت‌های سهامی چون بر اساس قانون تجارت عمل می‌کنند، حسابرسی مالی آن‌ها نیز طبق قانون انجام می‌پذیرد و علاوه بر محاسبه‌ی سود و زیان واقعی، مالیات واقعی نیز از سهامداران دریافت می‌شود.

٤- کاهش رانت اخذ تسهیلات از نظام بانکی

وجود رانت که در نرخ سود تسهیلات اعطایی وجود دارد بر هیچ کسی پوشیده نیست؛ اگر بانک‌ها به‌جای اعطای تسهیلات در قالب سایرعقود، در قالب عقد مشارکت حقوقی سرمایه‌گذاری کنند سبب از بین بردن تقاضای کاذب تسهیلات شده و عرضه و تقاضای منابع در نظام بانکی متعادل خواهد شد؛ زیرا در عقد مشارکت حقوقی بانک‌ها سهام‌دار شرکت سهامی می‌شوند .

٥- تأمین مالی شرکت‌های سهامی

بانک‌ها معمولاً شرکت‌هایی را تأمین مالی می‌کنند که از اعتبار مطلوبی برخوردار باشند. بانک‌ها در قالب عقد مشارکت حقوقی می‌توانند به شرکت‌هایی که با مشکل موردی مواجه شده‌اند ـ در صورتی‌که پیش بینی کارشناسان نشان‌دهنده‌ی سودآوری مطلوب باشد ـ اقدام به شراکت نمایند (همان).

٦- امکان نظارت دقیق بر مصرف تسهیلات

یکی از معضلات جدی بانک در اعطای تسهیلات، نظارت بر مصرف تسهیلات است؛ در حالی‌که با توجه به بررسی‌ها و کارشناسی‌های انجام شده در عقد مشارکت حقوقی و گماردن نماینده از طرف بانک در بنگاه اقتصادی، انحراف از مصرف تسهیلات به حداقل می‌رسد .

٧- مدیریت نقدینگی بانک(خرید و فروش سهام)

عقد مشارکت حقوقی ابزار مناسبی برای بانک جهت مدیریت نقدینگی است؛ زیرا بانک در صورت کمبود نقدینگی دستش برای جبران کمبود نقدینگی خالی است و عقد مشارکت حقوقی بهترین وسیله برای این مهم است .

٨- کمک به بازار سرمایه در ایران

از آن‌جا که نظام مالی جمهوری اسلامی بانک‌محور است اعطای تسهیلات در قالب عقد مشارکت حقوقی سبب تقویت شرکت‌های سهامی از جمله شرکت‌های موجود در بازار بورس و اوراق بهادار می‌شود(کشاورزیان، ١٣٩٠: ٣١٩-٣٦٤).

٩- بهره‌گیری سپرده‌گذاران بانک از شرایط رونق(تورم)

در صورت اقتصاد تورمی، پول ملی دچار کاهش ارزش می‌شود و در نتیجه سپرده‌گذاران با زیان مواجه می‌شوند. اگر عقد مشارکت حقوقی در بانک‌ها نهادینه شود سپرده‌گذاران به تناسب تورم‌های حاکم بر اقتصاد کشور از کاهش ارزش سرمایه‌ی خود جلوگیری می‌کنند.

۱۰- رقابت بانک‌ها برای ارائه‌ی سود بیشتر به سپرده‌گذاران

با توجه به رقابت ناسالمی که در بانک‌ها جهت اخذ سود بدون فعالیت اقتصادی برای جذب سرمایه‌گذاری وجود دارد، در صورت نهادینه شدن عقد مشارکت حقوقی در بانک‌ها هر بانکی که بهترین شرکت سهامی را جهت شراکت انتخاب کند سود بهتری را نیز نصیب سپرده‌گذاران خود خواهد کرد و در نتیجه سبب افزایش سپرده‌گذاران خواهد شد. از این عقد می‌توان به عنوان اهرمی قدرت‌مند در راستای رقابتی قوی در بانک‌ها استفاده نمود.

۱۱- تشویق بانک‌ها به ویژه بانک‌های خصوصی برای ورود به طرح‌های تولیدی بزرگ

با اجرای اصل ٤٤ قانون اساسی و افزایش بانک‌های خصوصی آمار اعطای تسهیلات از عدم دست‌یابی به سود واقعی در قالب عقد مشارکت مدنی حکایت دارد. بانک‌ها هیچ انگیزه‌ای برای اعطای تسهیلات سرمایه‌گذاری ثابت برای ایجاد واحد تولیدی ندارند. با جایگزینی عقدمشارکت‌حقوقی به‌جای مشارکت‌مدنی،انگیزه‌ی لازم برای ورود به عرصه‌ی مؤسسات اعتباری به وجود خواهد آمد و در نتیجه باعث افزایش تولید خواهد شد.

۱۲- ابزار مناسب جهت وصول مطالبات غیرجاری

بعضی مواقع بانک‌ها به دلایل مختلف سیاسی، اجتماعی و کارگری نمی‌توانند مطالبات غیرجاری خود را از طریق قانون وصول کنند. در این حالت می‌توانند از طریق مشارکت حقوقی نسبت به تصاحب کارخانه و فعال‌نمودن آن اقدام نمایند. نمونه‌های فراوانی در بانک‌ها وجود دارد که در قالب مشارکت حقوقی به بهبود وضعیت مالی شرکت‌ها کمک نموده و آن را به مسیر خود برگردانده است.

مشارکت حقوقی، بهترین ابزار تحقق بانکداریpls (الگوی بانکداری مشارکت در

سود و زیان (pls) در این الگو بانک بعنوان وکیل سپرده گذار یا عامل در ازای حق العمل بین سپرده گذار و متقاضیان سرمایه واسطه گری می‌کند. و در این الگو پس از انجام پروژه تمام بازدهی ناشی از امور سرمایه‌گذاری چه به صورت سود یا زیان- با صاحبان منابع پولی، یعنی سپرده گذار منتقل می‌شود. براساس همین الگو بانک‌های عامل در قالب عقود مشارکتی میتوانند سپرده‌های سرمایه‌گذاری را براساس وکالت عام ویا خاص به صورت مشاع و بر اساس تشخیص سپرده گذار، یا تشخیص خود ر طرح یا طرحهای مورد نظر سرمایه‌گذاری نمایند و بازدهی حاصل از سرمایه‌گذاری را بین سپرده گذاران تقسیم کنند.

و سود وزیان واقعی براساس ضوابط مربوطه و توافق طرفین معامله بین انان در چارچوب دستورالعمل‌های مرتبط تقسیم خواهد شد.(بیدآباد، بیژن، بانکدرای مشارکت در سود وزیان(pls))

هدف از بانکداری اسلامی که اندیشمندان اسلامی در پی تحقق آن هستند محاسبه و پرداخت سود و زیان واقعی است (سایت بانک ملی ایران). در بانکداری جمهوری اسلامی ایران با توجه به بررسی و مطالعات انجام شده، الگوی pls هم در جهت نظری و هم در بعد عملیاتی علیرغم انجام یکسری فرایند کاری و مقدماتی با مشکلاتی متعددی مواجه بوده است. موفقیت الگوی فوق در گروی ابزاری است که بتواند سود واقعی را بین طرفین قرارداد به صورت واقعی تقسیم نماید و عقد مشارکت حقوقی در صورتی که در نظام بانکداری به درستی انجام شود از چنین توانایی مناسبی برخوردار است(فصلنامه علمی-پژوهشی راهبرد اقتصادی- سال دوم ۱۳۹۲- ش۷).

سرمایه‌گذاری مستقیم

مقدمه

از مهم‌ترین فعالیت‌های بانکی، جذب انواع سپرده‌های سرمایه‌گذاری و تخصیص آن جهت تأمین انواع نیازهای مالی در فعالیت‌های اقتصادی به شمار می‌رود. یکی از روش‌های تخصیص منابع در جهت فعالیت اقتصادی در قالب عقد سرمایه‌گذاری مستقیم انجام می‌پذیرد.در ذیل به بررسی قرارداد سرمایه‌گذاری مستقیم پرداخته خواهد شد.

تعریف

طبق ماده‌ی (۸) قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک‌ها مجازند در بخش‌های تولیدی و عمرانی همانند ساخت بزرگراه‌ها، تونل‌ها و سایر پروژه‌های زیرساختی به صورت مستقیم اقدام به سرمایه‌گذاری کنند. سرمایه‌گذاری مستقیم عبارت است از؛ تأمین تمام سرمایه‌ی مورد نیاز فعالیت‌های تولیدی، بازرگانی و خدماتی توسط یک یا چند بانک، مشروط بر این‌که طرح مورد نظر قبل از اجرا توسط کارشناسان بانکی جهت بازدهی مناسب مورد مطالعه و ارزیابی قرار گرفته باشد. سرمایه‌ها باید در بودجه‌ی سالانه توسط مجلس شورای اسلامی به تصویب برسد. سرمایه‌ها بر اساس تبصره‌ی ماده فوق نباید در تولید اشیای تجملی و غیرضروری سرمایه‌گذاری شوند. پس از انجام سرمایه‌گذاری، ارزش افزوده‌ی طرح‌ها و پروژه‌ها به عنوان سود، میان بانک و سپرده‌گذاران تقسیم می‌شود. بانک به‌عنوان صاحب سرمایه و سرمایه‌گذار مسئولیت تمام مخاطرات اقتصادی را به عهده می‌گیرد. از لحاظ فقهی مادامی که موضوع طرح اقتصادی محالف شرع نباشد سرمایه‌گذاری در آن خالی از اشکال است (موسویان،۱۳۹۰: ٥٤٥؛ نظرپور و موسویان، ۱۳۹۳: ۲۰۸).

طبق ماده ۲۸ آئین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، سرمایه‌گذاری مستقیم عبارت است از؛ «تأمین سرمایه‌ی لازم جهت اجرای طرح‌های تولیدی، عمرانی و انتفاعی» طرح عمرانی انتفاعی، طرحی است که در مدت معقول پس از شروع بهره برداری علاوه بر تأمین هزینه‌های جاری و استهلاک سرمایه، سود متناسبی به تبعیت از سیاست دولت را عاید نماید «توسط بانک‌ها» (هدایتی، ۱۳۷۰: ۸۵).

شرایط فقهی و تأمین مالی سرمایه‌گذاری مستقیم

طرح‌های موضوع سرمایه‌گذاری مستقیم توسط شرکت‌های سهامی اجرا می‌شود و تشکیل یا انحلال هر شرکتی تابع قانون تجارت بوده و جز در موارد محدودی برای انحلال شرکت‌های سهامی امکان فسخ وجود ندارد.

- منابع مالی طرح‌های سرمایه‌گذاری مستقیم باید به صورت منابع مالی بلندمدت تأمین شود.

➢بودجه‌ی سرمایه‌گذاری مستقیم بانک‌ها باید ضمن لایحه‌ای به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد(آئین نامه فصل سوم، ماده ۲۸).

➢سرمایه‌گذاری مستقیم در طرح‌های تولیدی، عمرانی و خدماتی از جهت اولویت بندی بعد از مشارکت حقوقی قرار دارد. مادامی که شرکت‌های سهامی متقاضی تسهیلات وجود داشته باشند، اولویت سرمایه‌گذاری در عقد مشارکت حقوقی است و در صورت عدم وجود اشخاص حقیقی و حقوقی راغب به مشارکت با بانک‌ها نوبت به سرمایه‌گذاری مستقیم می‌رسد.

➢بانک‌ها مجاز نیستند درطرح‌های زیان‌ده وتولید اشیاء تجملی ومصرفی غیرضروری سرمایه‌گذاری کنند(هدایتی، سفری، ۱۳۷۰: ۱۰٦).

➢از دیگر شرایط سرمایه‌گذاری مستقیم، عدم جواز سرمایه‌گذاری در طرح‌های حرام همانند سرمایه‌گذاری در سهام شرکت‌هایی که دارای معاملات ربوی هستند می‌باشد(الفتاوی الشرعیه فی مسائل العصریه، ۱٤۲۰: ۱۱و ۱۲).

➢بانک‌ها حق ندارند دربخش خرید اسناد خزانه که مبتنی بر ربا است سرمایه‌گذاری کنند(توکلی، ۱۳۹۲: ۲٤۸).

لوازم اجرایی

بانک‌ها قبل از سرمایه‌گذاری مستقیم موظف‌اند طرح‌هایی را که قصد سرمایه‌گذاری در آن‌ها را دارند از جهت فنی، اقتصادی و مالی به‌خوبی مورد ارزیابی قرار دهند؛ زیرا اجرای طرح به معنای مصرف منابع قابل توجه بانک در پروژه‌هایی خواهد بود که در کوتاه‌مدت غیرقابل برگشت است (همان).

شرایط تأمین مالی سرمایه‌گذاری مستقیم در نظام بانکی جمهوری اسلامی به شرح ذیل است:

➢سرمایه‌گذاری برای اجرای طرح‌ها باید به صورت بلندمدت باشد.

➢طبق ماده (۲۹) سهم سرمایه‌گذاری نسبت به سرمایه‌ی کل مورد نیاز طرح تا مرحله‌ی نهایی نباید کمتر از ٤۰ درصد باشد.

➢بانک‌ها برای اجرای طرح‌های سرمایه‌گذاری مستقیم می‌توانند شرکت‌های سهامی تشکیل دهند .

➢فروش سهام شرکت‌های تشکیل‌شده با سرمایه‌گذاری مستقیم پس از رسیدن به مرحله‌ی بهره‌برداری منوط به اجازه‌ی شورای عالی بانک‌ها است(دستورالعمل اجرایی سرمایه‌گذاری مستقیم، ۱۳٦۳، ماده ٦).

➢بانک‌ها باید هرساله حساب‌ها و عملیات مالی شرکت‌هایی را که در آن سرمایه‌گذاری نموده توسط مؤسسات مورد تأیید وزارت امور اقتصادی و دارایی مورد حسابرسی قرار بدهد(آیین نامه فصل سوم قانو عملیات بانکی بدون ربا، ماده ۳٤).

➢بانک مرکزی در صورت نیاز می‌تواند عملیات سرمایه‌گذاری مستقیم بانک‌ها را مورد ارزیابی قرار بدهد.

➢بر اساس ماده‌ی (۳۵) بانک‌ها موظف‌اند سرمایه‌گذاری مستقیم موجود خود را تا پایان سال ۱۳٦۵ با ضوابط آیین‌نامه‌ی جدید تطبیق نمایند.

کاربرد سرمایه‌گذاری مستقیم در نظام بانکی.

از آنجایکه قانون دست بانک‌ها را در جهت تأمین سرمایه مورد نیاز طرح‌های تولیدی، عمرانی، و انتفاعی باز گذاشته و بانک‌ها می‌توانند به صورت مستقیم در موضوع طرحها ورود پیدا بکنند لذا برای سرمایه که از ناحیه بانک تامین می‌شود و طرحهای که به بانک برای سرمایه‌گذاری در آن، پیشنهاد می‌شود نکاتی در قانون بیان شده که باید مورد توجه قرار بگیرد.

۱- نسبت تأمین سرمایه برای اجرای طرح توسط بانک نباید از ٤۰٪ در صد کمتر باشد.

۲- بانک‌ها طبق قانون موظف‌اند قبل از ورد به عرصه سرمایه‌گذاری مستقیم موارد ذیل را مورد توجه قرار بدهد.

الف) بررسی و ارزیابی طرح موضوع سرمایه‌گذاری از جهت اقتصادی، فنی ومالی.

ب) در صورتی که طرح از جهت باز دهی مثبت ارزیابی شود بانک‌ها مجاز به تأمین سرمایه مالی هستند.

۳- نرخ بازده یا به‌عبارتی میزان حد اقل سود توسط شورای پول و اعتبار تعیین

می گردد.

٤-بانک‌ها مختار به فروش تمام یا بعضی از سهام خود به عموم مردم هستند که از طریق سرمایه‌گذار مستقیم بدست آورده(https://www.tabnak.ir/fa/news/٦٤٠٤١٦).

٥- بانک‌ها مکلفند به حسابرسی سالانه حسابهای که مشمول ضوابط سرمایه‌گذاری مستقیم است .

٦- طرح‌های موضوع سرمایه‌گذاری مستقیم تنها توسط شرکت‌های سهامی اجرایی می‌شود. چون تشکیل و انحلال این گونه شرکتها تابع ضوابط و قانون تجارت است امکان فسخ آن وجود ندارد.

٧- بانک‌ها در سرمایه‌گذاری مستقیم، مکلف به ارائه راهبردی جهت بیمه کردن دارایی‌های شرکت مورد سرمایه‌گذاری هستند.

٨- سرمایه‌گذاری مستقیم، شامل خرید وفروش اوراق سهام شرکت-های موجود یا اوراق قرضه نمی شود.

نتیجه گیری

در بررسی عقد شرکت درنظام بانکداری اسلامی ایران، به این نتیجه دست پیدا کردیم که عقد مشارکتی از جمله عقود مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم قابلیت‌های گسترده‌ای در افزایش رشد اقتصادی جامعه دارد؛ ازجمله کاهش هزینه‌های تولید، افزایش تولید، افزایش سرمایه‌گذاری، اشتغال زایی، کاهش سطح عمومی قیمت‌ها، ثبات اقتصادی و نزدیک شدن به حقیقت بانکداری بدون ربا. با این حال درعمل به دلیل عدم ساختار مناسب آموزشی، فقدان اعتماد کافی، سهم عقود با بازدهی ثابت و تغییر ماهیت عقود مشارکتی سیستم بانکداری به سمت بانکداری ربوی گرایش پیدا کرده است.

بانک‌ها به دلیل ماهیت ریسک گریزی که دارند نسبت به هرگونه تحمل ریسک از خودشان واکنش نشان داده و با لحاظ کردن قیود و بندهای در متن قرارداد درصدد تضمین سود قطعی هستند. عقود مشارکتی با توجه به ماهیت ریسکی که دارند اقتضای مشارکت درسود و زیان را دارد و درصورت پذیرش ریسک از ناحیه بانک و ورود آن درعرصه فعالیت‌های اقتصادی واقعی آثار بسیار مثبتی را به دنبال خواهد داشت(بانک

هرگز وارد چنین معامله‌ای نخواهدشد).باتوجه به امتیازهای عقد مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم ازقبیل داشتن شخصیت حقوقی و تابع بودن قانون تجارت، محدود بودن مسؤولیت سهامداران در برمقرارتی که از ناحیه‌ای شرکتهای سهامی تعقیین شده، و جذب سرمایه توسط مؤسسه، و هدف از تامین مالی در مشارکت حقوقی و سرمایه گذاری، جهت تأمین منابع مالی بلند مدت مورد نیاز جهت تأمین منابع بلند مدت امور تولیدی، بازرگانی وخدماتی قانون عملیات بانکی بدون ربا به بانک‌ها اجازه داده است که به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت‌های بخش‌های مختلف تولیدی، بازرگانی و خدماتی، قسمتی از سرمایه‌ی مورد نیاز شرکت‌های سهامی که برای امور مذکور تشکیل شده و یا می‌شوند را تأمین نمایند.

فهرست منابع

۱) انصاری، شیخ مرتضی(۱٤۳٥)، مکاسب، ج۱، قم، مرکزمدریت حوزه علمیه.

۲) آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، تبصره مادۀ ۲۸، ۲۳،۳٤.

۳) آئین نامه، نحوه تاسیس و اداره بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری غیردولتی، تبصره۲، ماده٥، مصوب هزار و صد و چهارمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۸۸/۸/۱۲.

٤) توکلی، محمدجواد(۱۳۹۲)، سازوکار بانکداری اسلامی، مرکز بین المللی ترجمه ونشر المصطفی، قم.

٥) الجریسی، خالد، الفتاوی الشرعیه فی مسائل العصریه من فتاوی علماء بلد الحرام، الجزءالثانی، العربیۀ السعودیه.

٦) حسینی سیستانی، سید علی، توضیح المسائل جامع ج۲، بخش تسهیلات بانکی.

۷) حلی، علامه(۱٤۱۳)، قواعد الاحکام، ج۲، نشر اسلامی، قم..

۸) حلی، علامه(۱٤۲۰)، تحریرالاحکام، ج۳، مؤسسۀ الامام الصادق(ع).

۹) خرازی، سیدمحسن(۱۳۸٤)، احکام بانکها ومؤسسات مالی واعتباری وصندوق‌های قرض‌الحسنه، مجله فقه اهلبیت، ش٤۲.

۱۰) خمینی، روح الله، تحریرالوسیله، ج۲، بی‌تا، مکتبه العلمیه الاسلامیه، تهران.

داوودی، پرویز، و محمدجواد محقق نیا(۱۳۸۸)، بانکداری محدود، جستارهای اقتصادی، ش۱۰.

۱۱) دستور العمل اجرایی سرمایه‌گذاری مستقیم(مصوب ۱۹/۱/۱۳٦۳) ماده ٦.

دستورالعمل اجرایی مشارکت حقوقی (مصوب ۱۳٦۳/۱/۱۹) ماده ٤

۱۲) سیستانی، سیدعلی، توضیح المسائل جامع، ج۲، بخش تسهیلات بانکی.

۱۳) شریفی اشکوری، الیاس(۱۳۸۵)، فقرات فقهیه، بیت آیت الله الیاس شریفی اشکوری، قم.
١٤) شهریاری، عباس(١٣٩١)، بررسی طرح‌های تولیدی، بانک سپه، تهران.
١٥) کشاورزیان پیوستی، اکبر و دیگران(١٣٩٠)، سیاست‌های پولی (ابزاری- نهادی) متناسب با طرح تحول اقتصادی، مجموعه مقالات بیست ویکمین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی، پژوهشکده پولی و بانکی، تهران.
١٦) محقق نیا، محمدجواد(١٣٩٢)، ساختار بانکداری اسلامی و ارائه الگویی برای بانکداری اسلامی در ایران، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
١٧) موسویان، سیدعباس و نظر پور، محمد نقی(١٣٩٣)، بانکداری بدون ربا از نظریه تا تجربه، دانشگاه مفید، قم.
١٨) موسویان، سیدعباس(١٣٩٠)، طرح تحول نظام بانکی(اصلاح قانون والگوی عملیاتی بانکداری بدون ربا، پژوهشگاه فرهنگ واندیشه اسلامی، قم.
١٩) نظرپور، محمدنقی و همکاران (١٣٩٢)، الزامات احیای عقد مشارکت حقوقی راهبردی برای تحقق بانکداری در نظام بانکداری بدون ربا، ش٧.
٢٠) هدایتی، علی اصغر و دیگران(١٣٧٠)، عملیات بانکی داخلی٢، (تخصیص منابع)، مؤسسه بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، چ٢، تهران.
https://www.tabnak.ir/fa/news/٦٤٠٤١٦